

*Іванова К. Ю.,
НІОУ ім. Я.Мудрого, старший викладач
кафедри цивільного права № 2,
старший науковий співробітник НДІ ПЗІР
НАПрН України*

ДО ПРОБЛЕМИ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ В АГРАРНІЙ СФЕРІ

Сільське господарство, як галузь виробництва сільськогосподарської продукції, завжди було невід'ємною складовою вітчизняної економіки, а тому в умовах зростаючого глобального попиту на цю продукцію має постійно модернізуватись. При переході до інноваційної моделі розвитку, а це єдиний шлях соціально-економічних перетворень в економіці України, роль сільського господарства залишається незмінною: забезпечити продовольчу безпеку держави, збільшивши обсяги сільськогосподарської продукції, покращити її якість, знизити собівартість, а також і ті ризики, що пов'язані із її виробництвом.

В структурі української економіки сільське господарство віднесено до ризикових галузей виробництва, а звідси і виробники сільськогосподарської продукції здійснюють свою діяльність в ризикових умовах під впливом природно-кліматичних умов та різних подій (факторів, явищ), які не залежать від волі виробника. Навіть його добросовісне ставлення до своїх обов'язків та дбайливе ведення господарства не гарантує отримання виробником продукції у запланованих обсягах та очікуваної якості.

Відносини щодо реалізації сільськогосподарської продукції іншим особам опосередковуються договором контрактації сільськогосподарської продукції, за яким виробник такої продукції зобов'язується її виробити і передати у власність заготівельникові (контрактанту) або визначеному ним одержувачеві, а заготівельник зобов'язується прийняти цю продукцію та оплатити її за встановленими цінами відповідно до умов договору (ч. 1 ст. 714 Цивільного кодексу України). Безумовно, цей договір не єдиний, який здатен забезпечити обіг такої продукції, оскільки аналогічну мету мають і такі договори, як договір поставки, міни, комісії, однак,

саме договору контрактації властиві ті ознаки, які відображають особливості специфіки договірних відносин в агросфері. Зокрема, у ролі виробника, як правило, виступають господарюючі суб'єкти, а саме сільськогосподарські підприємства, виробничі кооперативи, фермерські господарства тощо, які здійснюють підприємницьку діяльність з вирощування та виробництва такої продукції, що дозволило В. Ю. Уркевичу безспідставно стверджувати, що цей договір використовується винятково у сільському господарстві і стосується лише аграрної продукції [1, с. 309]. Однак, виробниками можуть бути і громадяни щодо сільгосппродукції, вирощеної чи виробленої ними на присадибних або дачних ділянках.

Отже, за договором контрактації передається сільськогосподарська продукція - продукція тваринного і рослинного походження, яка виробляється у сільському господарстві. При цьому предметом за цим договором виступає як наявна у виробника продукція, так і така, яка на момент укладення договору в нього відсутня, але має бути вирощена, зроблена, створена у майбутньому. Зобов'язання, в якому виробник приймає на себе обов'язок з передачі продукції, яку він виробить у майбутньому, супроводжується певним ризиком, оскільки, як відмічав Д. І. Мейер, ...дія, що становить предмет зобов'язання і при його укладенні видається можливою, згодом може виявитися неможливою... [2, с.151]. Таким чином, виробник через погодні умови (посуху, град, морози, інші прояви стихійних сил природи), діяльність людини (пожежі тощо), інші несприятливі фактори може або взагалі не отримати сільськогосподарську продукцію, або отримати її у менших обсягах, або іншої якості тощо. У таких випадках виробник зазнаватиме збитків, зокрема, не тільки не отримає прибутків, а ще й буде нести додаткові витрати, пов'язані з невиконанням або неналежним виконанням зобов'язання (за Д. І. Мейером, обов'язок несення збитків є ризиком або страхом по зобов'язанню [2, с.151]). Слід зазначити, що такі негативні наслідки проявляються не тільки на мікрорівні, тобто щодо окремих аграріїв, але й на макрорівні, оскільки у підсумку позначаються в цілому на аграрному секторі та економіці і ставлять під загрозу продовольчу безпеку країни, забезпечення потреб населення в продуктах харчування і формування державою резервних фондів (насіння, продукції).

З огляду на наведене виробник сільськогосподарської продукції постійно здійснює пошук можливих шляхів мінімізації ризиків і захисту свого майнового інтересу. І хоча відповідно до чинного законодавства за невиконання обов'язків за договором контрактації виробник нестиме відповідальність лише за наявності його вини, такий підхід не вирішує проблеми тих витрат, які понесе виробник для подальшого ведення (відновлення) своєї господарської діяльності з вирощування сільськогосподарської продукції (зокрема, на закупівлю насіння, добрив, палива, на підготовку посівних площ тощо). В такому аспекті актуальності набувають засоби управління ризиками, їх мінімізація, якими послуговуються виробники сільськогосподарської продукції.

Досвід розвинених країн переконливо свідчить про активне проникнення інноваційних розробок в агросферу та пристосування їх до її специфіки. Зокрема, показовим є досвід Ізраїлю, Греції, Швеції, інших країн світу щодо використання цифрових технологій. Наприклад, в Ізраїлі широко використовується система автоматичного поливу *СторХ*, що передбачає поділ земельної ділянки на окремі зони зрошення і встановлення датчиків, які постійно аналізують показники вологості повітря, ґрунту, температури, рівень добрив, попереджають про ті ділянки поля, які вимагають уваги через потенційний ризик з боку шкідників або хвороб, тощо. Завдяки цьому відбувається управління ризиками щодо конкретних сільськогосподарських культур.

Різноманітні технологічні рішення використовуються не тільки під час вирощування продукції, а й на етапі збору врожаю. Так, на зернозбиральній техніці встановлюються системи дистанційного моніторингу, які дозволяють постійно відслідковувати всі важливі процеси, контролювати витрати палива, роботу операторів і збір врожаю.

Таких прикладів безліч, враховуючи те, що агросфера сама по собі створює всі умови для активного впровадження інноваційних розробок як біологічного характеру, які спрямовані на підвищення родючості земель, впровадження нових сортів (гібридів), так і технологічного характеру, що пов'язані із продуктивністю праці і дозволяють знизити витрати енергоресурсів, підвищити ефективність використання земель, зменшити залежність від природних факторів тощо.

Отже, весь ланцюг дій від засадження до збору врожаю може цілком знаходитись під контролем цифрових технологій, хоча, безумовно, останні не можуть повністю убезпечити від неконтрольованих ризиків та ризиків, пов'язаних з погодними катаклізмами.

Вітчизняні виробники сільськогосподарської продукції, маючи, на жаль, обмежені можливості щодо впровадження інноваційних розробок подібного роду, застосовують інші механізми мінімізації ризиків, одним із яких є страхування.

Основним нормативно-правовим актом в сфері агрострахування на сьогодні є Закон України «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою» від 09.02.2012 р. №391-VI [3] (далі – Закон), який передбачає участь держави у сплаті страхових платежів за договором страхування. Відповідно до Закону сільськогосподарський товаровиробник, укладаючи договір страхування, може розраховувати на державну підтримку, яка полягає у наданні з державного бюджету грошових коштів у вигляді субсидій для оплати частини страхового платежу (страхової премії), нарахованого за договором страхування. Але, виходячи із положень Закону, держава надає таку підтримку лише сільськогосподарським товаровиробникам, що є юридичними особами¹. Між тим діяльність з вирощування сільськогосподарської продукції з її подальшою реалізацією може здійснювати фізична особа-підприємець та звичайна фізична особа (якщо така діяльність не має для неї систематичного характеру) – і саме з таких позицій регламентовані відносини між сторонами договору контракти. Взагалі для договору контракти правовий статус особи, яка реалізує сільськогосподарську продукцію, як вже зазначалося, не має значення, головне, щоб вона реалізовувала ту продукцію,

¹ Відповідно до абз. 9 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою» сільськогосподарський товаровиробник - юридична особа незалежно від організаційно-правової форми, яка займається виробництвом сільськогосподарської продукції та/або розведенням, вирощуванням та виловом водних біоресурсів у внутрішніх водоймах та її переробкою на власних чи орендованих потужностях, у тому числі з власновиробленої сировини на давальницьких умовах, та здійснює операції з її постачання.

яка вирощена у власному господарстві [4, с. 222]. Таким чином, не маючи статусу юридичної особи, виробник сільськогосподарської продукції позбавлений можливості державної підтримки у вигляді субсидій для оплати частини страхового платежу.

Підсумовуючи вищенаведене, можна констатувати, що поряд із слабким впровадженням в сільському господарстві інноваційних технологій відсутність також гнучких програм страхування для виробників сільськогосподарської продукції негативно позначаються як на ефективності виробництва, так і на залученні інвестицій в сільське господарство. Вважаємо, що лише оптимальне поєднання різних засобів та механізмів мінімізації ризиків в сільському господарстві дозволить активізувати діяльність в цій сфері і забезпечити стійкий розвиток агропромислового комплексу в Україні.

Список використаних джерел:

1. Уркевич В. Ю. Договір контрактації сільськогосподарської продукції: проблеми вдосконалення правового регулювання. *Договір як універсальна правова конструкція*: монографія / за ред. А.П. Гетьмана, В.І. Борисової. Харків: Право, 2012. Розд.7, Гл. 1 с.308-324.

2. Мейер Д. И. Русское гражданское право: В 2 ч. по исправленному и дополненному 8-му изд. 1902. Ч. 2. М.: Статут (в серии «Классика российской цивилистики»), 1997. 290 с.

3. Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою: Закон України від 09.02.2012 р. №391-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4391-17#n6>

4. Цивільне право: підручник: у 2 т. / В. І. Борисова (кер. авт. кол.), Л. М. Баранова, М. В. Домашенко та ін.; за ред. В. І. Борисової, І. В. Спасибо-Фатєєвої, В. Л. Яроцького. 2-ге вид., переробл. та допов. Харків: Право, 2014. Т.2. 816 с.